

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор”
в Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки,
Професионално направление: 3.3. Политически науки,
Научна специалност „Политология“

на тема:

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО НА МАЛЦИНСТВАТА В ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

На Адем Зърбаш

от Доц. Дн Петя Пачкова

(ЮЗУ „Неофит Рилски”, катедра „Философски и политически науки”)

1. Настоящата рецензия е изготвена в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ВПРАС на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и съгласно Заповед № 976/27.05.2022 г. на Ректора на ЮЗУ. Рецензията е възложена с решение на членовете на научното жури за провеждане на процедурата по защитата на дисертацията - Протокол №1/01.06.2022 г.

Декларирам, че не съм свързано лице по смисъла на § 1, т. 5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с дисертанта, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по тази процедура.

2. Актуалност на темата.

Темата за гражданското общество е изключително актуална от 1989 г. насам. Това е така поради големите промени в неговото функциониране и характеристики, както и в неговата ефективност във връзка с изграждането на демократичен политически режим в България. Още по-актуална става темата, когато се отнесе до участието на малцинствените групи в това гражданско общество. Тъй като това участие се характеризира с големи дефицити, а дискриминацията на тези групи от началото на прехода нарасна многократно. Така че всеки научен принос в тази насока е от практическо обществено значение.

Важен за формиране на интереса на автора към темата и нейното успешно разработване е натрупаният личен опит на докторанта от работата му в неправителствения сектор и фактът, че е представител на една от малцинствените групи в страната. Това засилва мотивацията за достигане на важни теоретични изводи и практически предложения и може да се разглежда и като форма на гражданска активност.

3. Извадки от биографията на докторанта.

Авторът на дисертацията Адем Зърбаш е роден на 28.02.1985 г. През 2003 г. завършва ПМГ „Яне Сандански“, Гоце Делчев. През 2013 г. завършва бакалавърска степен по Педагогика в ЮЗУ „Н. Рилски“. През 2013 г. е включен в Международна програма за обучение на лидери към Американското посолство, Вашингтон, САЩ. През 2014 г. завършва магистърска степен по Образователен мениджмънт в ЮЗУ „Н. Рилски“.

От 2016 г. е докторант по Политология в катедра „Философски и политически науки“ на ЮЗУ „Н. Рилски“. Владее английски и френски език. Притежава солиден професионален опит – управител на фирми, изпълнителен директор на НПО. Участва активно в различни направления на научната работа: с доклади в научни конференции - в страната и чужбина, има публикации.

4. Обща характеристика на дисертацията и автореферата.

Дисертационният труд е от 163 страници - основен текст, който включва увод, изложение в три глави, заключение и библиография.

Докторантът е определил целите, задачите, предмета и обекта на изследването, очертал е актуалността, формулирал е хипотези и е посочил методологичните подходи които се използват в изследването. Според него актуалността и значимостта на разглеждания проблем произтича от необходимостта страната ни да се съобразява с европейските политики и практики за гарантиране правото на гражданите да участват равноправно в обществения живот.

Цел на дисертационния труд е да се изследва отношението на гражданското общество към малцинствата в България. Формулирани са девет задачи за изпълнението на целта.

Обект на изследване са малцинствените групи в България, а предмет на дисертацията е тяхното участие в гражданското общество в България.

Авторът на дисертацията е формулирал две хипотези:

Хипотеза 1: Допускане, че малцинствените групи са интегрирани в гражданското общество в България.

Хипотеза 2: Допускане, че малцинствените групи не са достатъчно интегрирани в гражданското общество и е необходимо предприемане на действия за промяна в мнението и нагласите на обществото.

Авторефератът представя основните моменти в дисертацията. В заключението на автореферата са обобщени резултатите от изследването. Формулирани са приносите на дисертацията, които отразяват резултатите от осъщественото изследване. Посочени са и участия в научни форуми, както и публикации в научни издания.

5. Структура на дисертацията.

Адем Зърбаш осъществява разглеждането на хипотезите в трите глави на дисертацията. Първа глава е озаглавена „Гражданско общество – особености, специфики и характеристики“, Втора глава – „Защита на малцинствата и правни механизми в страните членки на ЕС“, а Трета глава – „Провеждане на емпирично изследване сред групи на малцинствата за установяване на нагласите и мненията им като част от гражданското общество в Република България“.

В увода са формулирани целите и задачите на изследването, очертана е актуалността и е формулирана тезата, а в следващите четири глави са разкрити основните изводи, до които стига докторантът.

В заключението се показва, че анализът и изследването дават основание да се формулира позицията, че резултатите от проведеното изследване потвърждават втората заложена хипотеза, а именно, че малцинствените групи в България не са достатъчно интегрирани в гражданското общество и е необходимо предприемане на дейности за намаляване на дискриминацията, за осигуряване на по-добър достъп до работни места и до обществения живот, за приближаване на нормативната уредба до реалната практика.

6. Основни съдържателни характеристики на дисертацията.

Поставя се сериозно въпросът за гражданската активност на малцинствените групи в България. Това е важно, защото този аспект на развитието на българското гражданско общество е недостатъчно проблематизиран. Особено в период, когато тези групи са сериозно дискриминирани. Така че всеки анализ в тази посока е полезен и за теорията, и за практиката.

Ценни са резултатите от проведеното емпирично изследване, защото е твърде важно да се стигне до мисленето на различните прослойки от хора и то да се съпостави с тяхната реална гражданска активност.

От позицията на човек, който много се е занимавал с темата, си позволявам да вляза в дискусия с автора по редица аспекти в името на задълбочаване на неговото мислене и по-нататъшното му усъвършенстване. Но преди това трябва да кажа, че дисертацията е обхванала основни проблемни полета.

Първа глава

Гражданското общество се разбира от автора като мрежа от неправителствени организации и тяхната активност. В тази глава читателят остава с усещането, че се пренебрегва ролята на различни неорганизираны прояви на гражданите – протести, гражданско неподчинение, митинги, блокади и т.н. А всъщност по-надолу в текста те се имат предвид. Разбира се авторът има право да избере с коя гражданска активност ще се занимава в дисертацията си, но това би трябвало да е уточнено предварително, за да не остава читателят с впечатлението, че изключва част от формите на гражданска активност от понятието за гражданско общество.

Като характеристика на гражданската активност се приема противопоставянето на държавата. Това се приема и от много други автори като основна особеност на гражданското общество. Препоръчвам на автора да помисли по този начин не се ли елиминира част от гражданската активност – така нареченото „подкрепящо поведение“. А в годините на прехода бяхме свидетели на много протести и антипротести в защита на управляващите в момента. И съм сигурна, че авторът е добре запознат с тях.

Гражданското общество се определя като „мрежа от различни неправителствени организации, които са достатъчно силни, за да се противопоставят на държавата, но без да й пречат, са гарант и арбитър на различни обществени интереси, възпрепятстващи самата държава да господства над останалата част от обществото“. Наистина е спорен и много сложен въпросът за това доколко ефективни са гражданските организации. Много автори преувеличават тяхната ефективност и пренебрегват ролята на задкулисни фактори за постигане на исканията им. От друга страна, се пренебрегва зависимостта им от държавата. А всъщност огромен процент от НПО-та са финансирани и подкрепяни по различни пътища от държавата. Т.е. не бива да се надценява независимостта им.

Авторът поради хуманистични подбуди се присъединява към виждането на други автори, че основна характеристика на гражданското поведение е това, че е „поведение, което е основано на учтивост и толерантност“. За съжаление политическата практика показва, че твърде голяма част от гражданската активност няма много общо с това поведение.

Подкрепям тезата, че гражданските структури и прояви могат да бъдат посредник между обществото и държавата. Те не просто транслират волята на определени граждански субекти по посока на държавата, но и самата тя ги използва активно, за да й помагат в решаването на определени проблеми на гражданите. Не случайно финансира НПО-та, създава им благоприятни условия за работа, дори създава такива. Всъщност след 1989 г. държавата абдикира при решаването на редица проблеми на населението и използва гражданските структури като субекти, които да вършат нейната работа.

Авторът правилно твърди, че функциониращото активно гражданско общество е гаранция за добър живот на масите. Мисля, че ще е още по-точно да се каже, че е една от гаранциите за това. Наистина когато се налага самите граждани да се борят за решаването на техните проблеми, това означава, че държавата не ги решава. Всъщност активното гражданско общество е признак за проблеми в благоденствието на населението и липса на държава, която да ги решава. И гражданската активност остава като един от възможните начини да се принудят органите на властта да решават проблеми на гражданите или те самите да си ги решат.

Авторът на дисертацията твърди, че „гражданското общество притежава множество центрове на различни власти, отразяващо различното житейско многообразие, като в гражданското общество липсва доминиращо влияние на интереси“. Може би е по-точно да се каже, че различните субекти на гражданска активност имат различни шансове за успех именно защото интересите на едни групи от хора доминират над интересите на други групи от хора. Интересите на хора от професионални групи, от които обществото е по-фатално зависимо /например шофьори от градския транспорт/ много по-лесно налагат интересите си в сравнение например с други групи с по-малко властови ресурси – например учените.

В някои от типологиите, които авторът използва, партиите не се включват сред гражданските структури. Според други типологии управляващите партии – не са граждански организации, защото вече представляват държавата, но тези, които са извън властта, са неправителствени, нестопански структури на граждани, които се опитват да влияят върху решенията на държавните органи отвън. Освен това организациите на бизнеса – съюзи, асоциации и т.н. също са граждански структури. Те не са равни на фирмите, чиито интереси защитават, по своите властови ресурси и цели.

Трудно ми е да приема твърдението в една от типологизациите, че гражданските организации като свой вид съдържат социалните движения. Определението за социално движение е доста по-различно. То може да взаимодейства с граждански организации, но не е самите организации.

Както се вижда проблематиката сама по себе си съдържа доста спорни моменти. Затова е важно да има дисертации с подобни теми, чрез които да се усъвършенства анализа на гражданското общество.

Акцентът в дисертацията е повече върху нормативно определените форми за гражданска активност и по-малко върху реалната практика. Надявам се авторът да продължи да работи върху анализа на реалните форми на гражданска активност, които реално се използват от гражданите и какво е отношението на местните и националните власти реално към тях.

Докторантът демонстрира познаване на нормативната уредба и институциите, свързани с легитимирането и функционирането на неправителствените организации. Познава техните възможности за влияние върху държавната и местна власт. Критично разглежда факта, че тези органи обикновено не са длъжни винаги да търсят или винаги да се съобразяват с мнението на гражданите. Но ми се струва, че трябва да сме по-внимателни в оценката на този факт. Защото има НПО-та и други граждански общности и прояви, чиито интереси и прояви е хубаво да се пренебрегват и политическият елит е този, който е оторизиран да балансира интересите, да взема решенията и да носи отговорност за тях. Така че би трябвало да е свободен, а не задължен. Всъщност това е особено важно именно от гледна точка на интересите на малцинствените групи. Точно те са тези социални общности, които в много случаи биха пострадали, ако политическият елит е длъжен да изпълнява желанията на мнозинството.

Политическата ни практика от началото на прехода е изпълнена с граждански активности, които не са взети предвид от политическия ни елит. От друга страна, неправителствените организации не могат да се поставят под един знаменател и да се идеализират, просто защото са граждански. От началото на прехода имаме безброй примери за могъщи НПО-та, които работеха против интересите на българския народ. И точно вслушването на държавните и местни органи в тяхната воля съдейства за увеличаване на дискриминацията на малцинствените групи и снижаване на благосъстоянието на българския народ.

Авторът е критично настроен към ограничаването на финансирането от страна на държавата спрямо външни източници. От гледна точка на абстрактната демократичност това ограничаване на пръв поглед наистина изглежда отрицателна характеристика. По този начин наистина могат да се възпрепятстват в дейността си граждански структури, които работят за благото на различни български общности или за страната като цяло. Но като се имат предвид чуждите субекти /държавни и недържавни/, които имат интерес да влияят на българското развитие далеч не винаги в интерес на България, това ограничение вече може да изглежда по по-друг начин. То може да е механизъм за възпрепятстване на сепаратистки настроения и практики например.

Втора глава

Във Втора глава докторантът демонстрира добро познаване на европейската нормативна уредба, касаеща защитата на правата на малцинствените групи.

Заглавието на първият параграф „Обществени нагласи спрямо роми и мюсюлмани“ обаче не съответства на съдържанието на параграфа, в който се анализират европейските нормативни документи, но не и обществените нагласи. Всъщност темата за обществените нагласи е предмет на анализ във втория параграф, който е посветен на реалната дискриминация на малцинствените общности, на реалното отношение на обществеността към тях.

Има доста текст за дискриминацията на ромите. Работата би спечелила, ако имаше повече анализ на дискриминацията на мюсюлманите в европейските страни и в България.

В параграфа за факторите за справяне с дискриминацията се изреждат много видове дейности, свързани с поведението на политическия елит за минимизиране на дискриминацията. Хубаво би било да се обърне повече внимание на друга основна причина за дискриминация – интересите на управляващия икономически елит. Без промяна в неговите интереси, без повишаване на нуждата му от хората от малцинствените групи като работна ръка, политическият елит не би работил сериозно срещу дискриминацията им, независимо от красивите юридически постановки, които е приел и независимо от активността на гражданските организации. Гражданската активност може да бъде само допълнителен, не решаващ фактор за намаляване на дискриминацията. Самият автор казва, че организациите, които подпомагат ромите например, зависят от финансовата и друга помощ на държавата.

Трета глава

Трета глава доказва, че докторантът има желание да прави анализите си въз основа на достоверна емпирична информация. Направил е анкетно проучване на 154 човека, което само по себе си е достойно за уважение. В отговорите прозират реални мнения и нагласи спрямо представителите на малцинствените групи.

Редица от особеностите на въпросите в анкетата, както и на извадката говорят обаче за това, че не са спазени някои изисквания за правене на такова емпирично изследване. Изследвани са много повече мъже, отколкото жени, а това едва ли съответства на реалното съотношение. Въпросите са така зададени, че изискват

отговори, в които се предполага, че хората имат еднакво мнение за всички представители от дадена малцинствена група. А това допълнително води до някаква степен на недостоверност на отговорите.

Важно е да се посочи, че в дисертацията има множество схеми, диаграми, таблици и т.н, които илюстрират и допълват тезите на автора.

Не мога да не отбележа, че в използваната литература липсват важни литературни източници, особено такива, които анализират реалното гражданско поведение на българите. Това вероятно е така поради склонността му да набляга на нормативната уредба.

Като цяло подкрепям формулираните приноси на дисертационния труд.

7. Заключение.

В рецензираната дисертация, въпреки известни нейни недостатъци и спорни моменти, се анализира изключително важна тема, свързана с развитието на българското гражданско общество и степента на дискриминация на малцинствените групи в България. Тя е принос в проблематизирането на тези два аспекта от обществения живот в България.

Въз основа на казаното дотук за постигнатите резултати предлагам на уважаемото научно жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на тема „Представителство на малцинствата в гражданското общество в Република България“, да присъди на неговия автор Адем Зърбаш образователната и научна степен „Доктор“ в Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.3. Политически науки, Научна специалност „Политология“.

10.06.2022 г.
Благоевград

Подпис:
/Доц. Дн Петя Пачкова/